

Magdalena Niedźwiedzka

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

<https://orcid.org/0000-0001-7336-046X>

LASKOWA W BESKIDZIE WYSPOWYM DO 1989 ROKU

Laskowa. Dzieje wsi i gminy do 1989 roku, pod red. Zdzisława Nogi, Laskowa–Kraków, Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Turystyki w Laskowej, 2024, 713 s.

Laskowa. Dzieje wsi i gminy do 1989 roku pod redakcją Zdzisława Nogi, to obszerna publikacja zbiorowa dotycząca dziejów wsi i gminy Laskowa, położonej w Beskidzie Wyspowym. Książka będąca opracowaniem historyczno-geograficznym, została wzbogacona o XIX-wieczne plany katastralne tego terenu. Autorzy poszczególnych artykułów posłużyli się bogatą literaturą, na którą oprócz opracowań składają się archiwalia z zasobów archiwów państwowych, narodowych a także zakładowych, kościelnych i klasztornych – polskich i zagranicznych.

Przedstawienie geograficzne wsi Laskowa przygotował Józef Żychowski w artykule pt. *Środowisko geograficzne*. Zawarł w nim pełne opracowanie dotyczące położenia i demografii wsi, struktury geologicznej terenu, jego rzeźby, występujących gleb, klimatu okolicy oraz gospodarki wodnej. Na końcu omówił florę i faunę gminy, uwypuklając w ten sposób różnorodność formacji przyrodniczych tego obszaru.

Kolejne artykuły przedstawiają zarys historii wsi Laskowa od średniowiecza do 1989 roku. Pierwszy z nich, dotyczący średniowiecza, został napisany przez Jacka Laberscheka. Autor skrupulatnie omówił stan badań nad osadnictwem terenu z tego okresu, skupiając się na ustaleniu przynależności politycznej i administracyjnej fragmentu doliny Łososiny w XIII i XIV stuleciu. Wykazał, iż tereny nad środkową Łososiną były w XIII wieku praktycznie niezasiedlone, a największe nasilenie procesów osadniczych przypada na wiek XIV, by w następnym stuleciu nieco wyhamować. Wszystkie przesłanki zachodzących fluktuacji zostały w publikacji szczegółowo omówione, pomimo dość skromnej bazy źródłowej dla tego okresu i terenu.

Zdzisław Noga podjął się omówienia dziejów Laskowej *W epoce wczesnonowożytnej (1550–1772)*. Jak sam podkreśla, okres ten jest dość dobrze udokumentowany, a duża część materiałów znajduje się w Archiwum Księży

Misjonarzy w Krakowie. W tym miejscu warto podkreślić znaczenie archiwów kościelnych i zakonnych, gdyż ze względu na system własności, bardzo wiele źródeł dotyczących dziejów wsi, znajduje się właśnie w ich zasobie. Autor w kolejnych częściach artykułu przedstawił: przynależność administracyjną, drogi i ich lokalny charakter, stosunki własnościowe wsi szlacheckich, wsi klarysek starosądeckich oraz sołectwo. Następnie omówił sądownictwo, będące częścią samorządu wiejskiego, oraz jego przedstawicieli: wójtów, ławników i rugowników, by kolejno przejść do kwestii zróżnicowania mieszkańców wynikającego głównie ze stanu posiadania. Ta część zawiera zestawienia mieszkańców wsi klasztornych z XVII wieku, stanowiące ciekawe studium demograficzne. Z. Noga, w głównej mierze na podstawie ksiąg sądowych, przedstawił ówczesną sytuację gospodarczą, skupiając się głównie na rzemiośle wiejskim, by następnie nakreślić kwestię pańszczyzny i zamożności mieszkańców tego terenu, co przekładało się bezpośrednio na charakter lokalnej zabudowy. Skupił się także na zdefiniowaniu zakresu przynależności ziem do parafii. Autor przedstawił również przebieg klęsk elementarnych, kryzysów i wojen. Na koniec nakreślił sprawy obyczajowe oraz kary stosowane wobec ludzi dopuszczających się nieobyczajnych występków, a także wydarzenia o charakterze kryminalnym – kradzieże i zabójstwa.

W 1773 roku nastąpił pierwszy rozbiór Rzeczypospolitej, tym samym ziemie gminy Laskowa trafiły pod panowanie Habsburgów, którzy włączyli je do prowincji zwanej Galicją. Taki stan rzeczy utrzymywał się do wybuchu I wojny światowej. Dzieje gminy pod zaborami opisał Konrad Meus w rozdziale *W państwie Habsburgów (1772–1914)*. Autor zarysował przynależność administracyjną wynikającą z reformy Habsburgów z 1846 roku – włączenia Laskowej oraz okolicznych terenów do powiatu limanowskiego, a także zmian w strukturach kościelnych (podporządkowanych cesarstwu). W artykule przejrzysto zostały omówione przeobrażenia demograficzne – narodowościowe i wyznaniowe, wynikające z kolonizacji. Zmiany te miały wpływ także na budownictwo. Przedstawiono także właścicieli ziemskich, ze szczególnym uwzględnieniem wsi Ujanowice, Laskowa, Strzeszyce. Następnie na przykładzie wsi Laskowa, Ujanowice, Strzeszyce i Kobyłczyn wykazano, że uwłaszczenie ziemskie było czynnikiem modernizującym owe tereny. Proces ten, ściśle związany z reformą samorządu wiejskiego przeprowadzoną przez Józefa II Habsburga, został bogato zilustrowany skanami dokumentów, m.in. z zasobu Archiwum Narodowego w Krakowie, np. wycieczającymi powinności chłopów (robocizna). Autor omówił także zmiany w szkolnictwie i edukacji, które po wprowadzeniu reformy cesarzowej Marii Teresy podjętej w 1774 roku zwiększyły dostęp do edukacji, m.in. nałożyły obowiązek szkolny na dzieci od 6 do 12 roku życia; co za tym idzie, wsie zaczęły starać się o utworzenie na ich terenie szkół (lub filii, np. jednoklasowych). Droga do powszechnej edukacji była żmudna i trudna

zarówno od strony administracyjnej, jak i mentalnej, co zostało zilustrowane przykładami. Część poświęconą okresowi panowania Habsburgów kończy przedstawienie życia społeczno-gospodarczego, opis powstawania kółek rolniczych, kas pożyczkowo-kredytowych, czy stowarzyszeń religijnych, w tym Towarzystwa Wstrzemięźliwości.

Autorem rozdziału dotyczącego *Wielkiej Wojny (1914–1918)* jest także Konrad Meus, który skupił się w głównej mierze na zestawieniu zmian demograficznych, wynikających z powszechnego udziału mężczyzn w wojnie oraz związanych z nią chorób i epidemii.

Rozdział *W nowej rzeczywistości. Lata międzywojnia (1919–1939)* K. Meus rozpoczął od zarysu przeobrażeń, jakie nastąpiły w wyniku nowego porządku administracyjnego i włączenia Galicji do Rzeczypospolitej. Obok oczywiście toczących się zmian formalnych, następowały również zmiany społeczno-gospodarcze związane z upadkiem i likwidacją przedsiębiorstw, problemy finansowe społeczeństwa oraz nowe możliwości rozwoju spółdzielczości, kółek rolniczych oraz lokalnego handlu, np. tradycyjnych jarmarków, które w gminach wiejskich przetrwały do dnia dzisiejszego. Czas międzywojnia to także rozwój życia kulturalnego i oświatowego. Autor dużo uwagi poświęcił szkolnictwu i edukacji regionu, szczególnie efektem wprowadzenia reformy oświatowej Janusza Jędrzejewicza – ówczesnego Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Tę część publikacji uzupełniają kopie dokumentów i fotografie.

W okresie *Wojny i okupacji (1939–1945)*, opisanym przez Przemysława Bukowca, obecna gmina Laskowa była gminą zbiorową Ujanowice. Działania wojenne poprzedziły okupację niemiecką, która – jak w całej Polsce – wniosła swoje prawa i organizację administracji, a także zmiany systemu nauczania, które wkrótce zaczęło funkcjonować także w strefie tajnej. Bogaty materiał źródłowy został skrzętnie wykorzystany przez autora. Bukowiec opisał zarówno działania wojenne, jak i represje wobec mieszkańców ówczesnej gminy Ujanowice, w tym wobec ludności żydowskiej, a także szeroko omówił działalność konspiracyjną miejscowych oddziałów Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej oraz Batalionów Chłopskich. Należy podkreślić, że aktywność ta nie była inspirowana przez mieszkańców, a raczej przez osoby przybyłe z innych rejonów Limanowszczyzny, o czym autor szeroko traktuje w publikacji. Informuje także o działalności partyzantów sowieckich, szerzonej przez nich propagandzie oraz późniejszej ofensywie sowieckiej w styczniu 1945 roku.

Kolejny rozdział monografii Laskowej, *W okresie tzw. Polski Ludowej (1945–1989)*, autorstwa Krzysztofa Kloca, prezentuje czas od zakończenia wojny do przemian ustrojowych pod koniec lat 80. XX wieku. Rozdział ten podzielony został na dwie części, w pierwszej omówione zostały przemiany polityczno-społeczne. Następną część poświęconą została gospodarce i szeroko pojętej działalności rolniczej, rozwijającej się turystyce oraz

utrudnieniom wynikającym z założeń politycznych. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że najbardziej na turystyce zyskała Laskowa, wybijając się nad pozostałe wsie, a jej rozwój wpłynął na późniejsze powstanie gminy. Duża część tego rozdziału została poświęcona szeroko pojętej oświacie i rozwojowi szkolnictwa, a także zjawisku społecznej budowy szkół wiejskich. Trzeba zauważyć, że omawiane problemy, zarówno w szkolnictwie, jak i ochronie zdrowia oraz innych dziedzinach życia społecznego, były dość powszechne w miejscowościach wiejskich, niezależnie od geograficznego ich położenia.

Kulturę i tradycję terenów gminy Laskowa przedstawiła Katarzyna Ceklarcz (*Kultura tradycyjna*). Autorka podeszła do tego zagadnienia kompleksowo, od problematyki klasyfikacji etnograficznej mieszkańców regionu poprzez strukturę ludnościową. Dość krótko scharakteryzowane zostało budownictwo tego terenu wraz z wyposażeniem domów, zobrazowane kilkoma fotografiami. Następnie autorka przeszła do omówienia rolnictwa, hodowli i rzemiosła; szczególnie interesujące są przykłady wykorzystania wody do napędu rozlicznych urządzeń, w tym zakładów takich jak młyny, olejarnie, folusze. Barwnie przedstawiła strój regionalny, który został odtworzony na podstawie opisów z zasobów Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie. Opisała potrawy z tego regionu, zwyczaje świąteczne i rodzinne, szczególnie obrzędy związane z weselem, porodem, chrzcinami, pogrzebem, a także towarzyszącą im muzykę. W rozdziale tym znajdziemy również informacje dotyczące medycyny ludowej, dawnych wierzeń na tych terenach oraz rozpowszechnionego w XVIII i XIX wieku zbójnictwa, o czym również pisali autorzy pozostałych artykułów. Przykładem poszanowania tradycji lokalnej jest działający w Laskowej prywatny Skansen na Jędrzejkówce, udostępniony zwiedzającym w 2003 roku.

Monografię regionu Laskowej kończy artykuł Bogusława Krasnowolskiego *Zabytki i wartości kulturowe*. Autor skonstatował, że stan badań nad zabytkami tego regionu jest niewystarczający, niemniej uporządkował go i przedstawił bardzo szczegółowo. Zwrócił uwagę czytelnika na znaczenie planów katastralnych wszystkich wsi gminy Laskowa, opracowanych w 1845 roku, będących w zasobie Archiwum Narodowego w Krakowie i dołączonych w postaci Aneksu do monografii. Interesujące na obszarze gminy Laskowa są układy ruralistyczne typowe dla okolicznych wsi, wynikające z rozplanowania lokacyjnego, szczególnie dla miejscowości Kamionka Mała i Żmiąca. W dalszej części artykułu zostały omówione, z perspektywy zabytkoznawczej, kościoły w gminie Laskowa, a także ich znaczenie społeczne i kulturowe dla mieszkańców. Natomiast jedynym obiektem architektury dworskiej tego terenu jest dwór w Laskowej. Omówione zostały również cmentarze, zarówno parafialne, wojenne, jak i choleryczne, a także tzw. mała architektura – kapliczki, figury słupowe, figury z wnęką oraz krzyże przydrożne, z których słyną obszary dawnej Galicji, w południowej części współczesnej Polski pielęgnowane jako miejsca pamięci oraz kultu religijnego. Zaprezentowani

zostali również twórcy ludowi, którzy wywarli znaczący wpływ na kulturę okolicy. Artykuł ten został bogato zilustrowany fotografiami, które w większości zostały wykonane przez autora. B. Krasnowolski nie podsumowuje współczesnego stanu zabytków, ale z tekstu wynika, że architektura sakralna została poddana konserwacji, a architektura wiejska stała się częścią wspomnianego już skansenu w Laskowej.

Czytelnik otrzymał także zestawienie publikacji poświęconych omawianej tematyce, noty o autorach oraz indeksy – osobowy i geograficzny, które bez wątplenia pomogą w dokładnym zapoznaniu się z publikacją.

Monografia wsi i gminy Laskowa stanowi obszerne omówienie dziejów tej okolicy. Na szczególne uznanie zasługuje zebranie i analiza stanu badań nad regionem, jego zabytkami, historią oraz kulturą. Warto byłoby w tego rodzaju monografiach umieszczać teksty z dziedziny geografii historycznej, objaśniające zarówno historyczne położenie miejscowości, jak również zmieniającą się przynależność administracyjną. Wzmianki na ten temat są umieszczone w poszczególnych rozdziałach, ale moim zdaniem brakuje całościowego ujęcia. Jest to wyjątkowa publikacja wprowadzająca w dzieje malowniczych terenów części Limanowszczyzny.